

Милица М. Марјановић¹
Универзитет у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет, Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

347.65/.68:39(497.115)
392.37(497.115)
Оригинални научни рад
Примљен 02/12/2024
Измењен 10/12/2024
Прихваћен 12/12/2024
doi: [10.5937/socpreg58-55080](https://doi.org/10.5937/socpreg58-55080)

ТРАДИЦИОНАЛИСТИЧКО-ИДЕНТИТЕТСКИ ОБРАЗАЦ У НАСЛЕЂИВАЊУ КОД СРБА НА СЕВЕРУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Сажетак: Иако су током друштвено-историјског развоја наступиле многобројне друштвене промене које су најдиректније утицале на породични живот у целини, бројни обичаји су се одржали и прерасли у правила друштвено прихватљивог понашања. У светлу таквих разматрања, главни истраживачки фокус овог рада биће усредсређен на призму породичних односа у процесу оставинског поступка мушких и женских наследника, најчешће браће и сестара. Закон о наслеђивању Републике Србије не прави разлику између мушких и женских наследника, односно деце оставиоца која чине наследнике првог наследног реда; са друге стране, обичајно право у традицији српског друштва налаже да се женски наследници одричу наследства умрлих родитеља, те да читаву имовину, пре свега непокретности, наслеђује мушки наследник – брат. Наследничка изјава одрицања од породичног наследства је неопозива. Полни стереотипи су обликовани под снажним притиском друштвених обичаја и норми, а главна хипотеза рада односи се на то да су традиција и обичајно право и даље јачи од закона, чему сведоче подаци из регистра судске праксе. У раду ће бити представљени подаци из суда о оставинским расправама које су вођене за подручје Општине Косовска Митровица током 2013. и 2014. године, чиме се потврђује хипотеза да се сестре и даље одричу свог дела наследства у корист браће, док је обрнута ситуација забележена само у 10 предмета оставинских решења од укупно 135.

Кључне речи: идентитет, породица, традиционализам, традиција, обичајно право, Закон о наслеђивању, Косовска Митровица

¹ milica.marjanovic@pr.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-1153-8514>

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Породични односи, прожети многобројним утицајима из друштвене сфере, одувек су били битан предмет социолошког изучавања, а поготово су важни на нивоу примарне породице. Проучавање у овом раду усмерићемо у том правцу. У односу на породицу као градивну компоненту друштва конструисана су одређена правила, која су временом прерасла и у наизглед друштвено прихватљиве обрасце понашања, а заправо представљају друштвену неправду, у случају нашег предмета истраживања усмерену према женском полу.

Наиме, у традицији српског друштва одувек се подразумевало да се жене, односно сестре, одричу свог наследног дела у корист мушкараца – браће. То је обичај који се генерацијама уназад преносио, колоквијално говорећи, „са колена на колена“, а првенствено је праћен идејом очувања породичног наследства у оквиру примарне породице и непреношења истог у неку „туђу кућу“, како се то традиционално истичало, када се ћерка, односно сестра, уда. Још кроз давнашње обрасце понашања и васпитања код синова и ћерки, у традицији нашег народа, посебно се истиче култ сина као наследника, оног који ће наставити породичну лозу и преузети улогу домаћина.

Проучавање овог феномена, почев од примарне породичне групе, у коју убрајамо супружнике и њихову биолошку или усвојену децу, такође се прелива и на проширену породицу која дели заједничке традиционалистичке чврсто укоренење ставове у вези с овим питањем. На тај начин велики утицај породице, првенствено оца и мајке, али и њихових родитеља – баба и деда, затим тетка, ујака, стричева, даје значајан допринос стварању обичајних норми које ће умногоме одредити друштвени положај женских наследника. Тако долази до стварања погрешних привида и код синова, али и код ћерки, јер синови, подстакнути снажним традиционалним породичним уверењима, сматрају да им цео наследни део припада, док, са друге стране, ћерке одустају од имовине због избегавања конфликта и захлађења породичних односа не само са братом (браћом) већ и са читавом фамилијом која негује и дели ове строго утемељене обичајне норме.

Закон о наслеђивању Републике Србије не препознаје пол наследника као критеријум наслеђивања, већ оба пола (брат и сестра) законски уживају иста права. Притом, на истраживаном простору, жене најчешће нису упознате са правним последицама одрицања од имовине, о чему ће детаљније бити речи у наставку овог рада. Када ипак и дође до одбијања поштовања обичаја, што је много ређе у односу на одустајање од законски припадајућег наследног дела, те прихватања наследства од стране жена, истраживања и пракса показују да у највећем броју случајева долази до трајно поремећених породичних односа између браће и сестара.

Научни допринос овог рада огледа се у поновном потврђивању на разним примерима извршених увида да је обичајна норма често „старија“ и да се она примењује у пракси, а не законска, правна норма, при чему овог пута ту потврду проналазимо у исходима оставинских расправа на једном ужем, патријархалном, подручју Србије. Друштвени допринос овог рада огледа се у упућивању на друштвену неправду и спреге обичајног права у традицији српског друштва које налаже одрицање женских наследника, сестара, од наследства у корист мушких наследника, браће, што директно доводи до неповољног положаја и одржавања материјално зависне ситуације код жена.

ТЕРМИНОЛОШКЕ НАПОМЕНЕ

Традиција и традиционализам се често у јавном дискурсу и српском језичком идиому тумаче као еквивалентни појмови, при чему се њихово значење изједначава, што је грешка јер је терминолошка дистинкција ова два појма важна за разумевање шире друштвене стварности. Ради избегавања језичког несклада, овде ћемо укратко објаснити контекст појмова традиција² и традиционализам, који ће бити у фокусу овог рада.

У *Социолошком речнику* традиција се одређује као „скуп културних обележја, обичаја и веровања који се свесно преноси с генерације на генерацију као културна вредност неке друштвене целине“ (Sekulić, 2007a, str. 629), док се за традиционализам наводи да је „круто повођење за традиционалним обрасцима друштвеног живота и традиционалним вредностима у друштвима која су већ захваћена модернизацијом и глобализацијом“ (Sekulić, 2007b, str. 629). Традиционализам је негативна страна традиције јер се „генерално сматра модификованим заостатком или прежитком претходних фаза друштвеног и културног развитка“ (Ibidem). Социолошки посматрано, треба нагласити да постоји друштвена разлика између традиције, као елемента културе без које не постоји баштина, и традиционализма, који представља инсистирање на традицији по сваку цену, иако су се друштвени услови променили, и кочницу друштвеног развоја. Традиционализам у свом етимолошком значењу садржи суфикс „изам“, што указује на крајност и претеривање; тиме се упућује на његово негативно, ретроградно деловање на друштвени напредак, што ће у овом раду бити тумачено у смеру наследног процеса код мушких и женских наследника. Традиционализам у себи носи негативну вредносну оријентацију, те представља негативну страну традиције у ширем смислу.

У светлу оваквих импликација Ђорђевић наглашава да „из свега овога морамо изоставити појам традиционалности као један од негативних изражаја традиције. Традиционалност се везује за конзерватизам у негативном контексту, оличеном у преживелим моралним обичајима, нормама, културним обрасцима и правилима“ (Ђорђевић, 2012, str. 178). Истраживачки фокус овог рада посебно указује на елемент идентитета српског друштва заснован на традиционализму јер „традиција прелази у традиционализам и утиче на културно заостајање кад појединци почињу да налазе најпотпунију сигурност и безбедност у њој. Тад се најчешће заборавља да је традиција најбољи избор из историје. Све то утиче на појаву отпора према иновацијама и продуктивном критичком мишљењу“ (Koković & Ristić, 2019, str. 29). Традиција поседује сплет уврежених вредности и норми које се генерацијски³ чувају и преносе најпре кроз породичну структуру, а касније и кроз друштвени идентитет те „да је

² „Појам традиције везује се за латинску ријеч *traditio* у значењу предања, испоручивања, преношења с колена на колено. У најширем смислу, појам традиција обухвата погледе о људима, друштву и стварности, схватања о нормама и правилима мишљења и делања, које свака генерација преузима од претходне“ (Ristić, 2017, str. 23).

³ „Традиција претпоставља одређен однос према том наслеђу, односно израз свести о његовом значају који се преноси потомству као основа и улог у његово будуће постојање“ (Milivojević, 2013, str. 262).

традиција на неки начин психолошки профил једне нације, није тешко закључити. Из таквог промишљања указује се на идентитет једне заједнице, чиме се употпуњује изграђивање културе уопште и доприноси цивилизацијском и општечовечанском оваплоћењу светске и људске заједнице“ (Ђорђевић, 2012, str. 175).

ЗАКОН О НАСЛЕЂИВАЊУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Законом о наслеђивању Републике Србије („Sl. glasnik RS”, br. 46/95, 101/2003 – odluka USRS i 6/2015) прописане су правне норме и правила којима се регулишу друштвени односи наслеђивања. У том светлу Закон о наслеђивању Републике Србије прописује правила приликом поделе породичног наследства: наследнике првог наследног реда чине деца оставиоца и супружник у случају када оставилац има потомство, на чему ће и бити фокус у овом раду, а читаву заоставштину оставиоца деле на једнаке делове, јер „наслеђивање настаје и производи правно дејство после смрти физичког лица (проглашењем несталог лица за умрло), а састоји се у ступању наследника у имовинскоправне односе умрлог лица који су постојали у време смрти тог лица. Дакле, да би се могло говорити о наслеђивању, морају бити испуњене три правне претпоставке: 1) mortus cause, 2) постојање наследника, 3) заоставштина“ (Раћић, 2021, str. 190).

Говорећи о процесу и систему наслеђивања, „наследно право јесте скуп правних норми којима се регулишу имовинско правни односи оставиоца након његове смрти. Чињеница смрт је вековима опсенарила све друштвене заједнице. Губитак члана породице утицао је на чланове заједнице (породице) како на емотивном, али исто тако и на имовинско правном плану. Након смрти оставиоца, остају његова имовинско правна добра, чији се значај рефлектује како на наследнике, тако и на трећа лица, али и на државу као сукцесора у случају изостанака наследника“ (Раћић, 2021, str. 189).

Чланом 213. Закона о наслеђивању прописује се да се „наследник може одређи наслеђа изјавом пред судом до окончања првостепеног поступка за расправљање заоставштине. Наследник се може одређи наслеђа само у своје име. Сматра се да наследник који се одрекао наслеђа никада није ни био наследник“. Дају се наследничке изјаве код нотара или јавног бележника, где странке морају бити упознате са правима, обавезама и последицама. Оне су неопозиве и непроменљиве. У нашем праву постоје два облигациона уговора са одређеним наследноправним последицама: Уговор о доживотном издржавању и Уговор о уступању и расподели имовине за живота. Уговор о доживотном издржавању са потомцима оставиоца или оставиље, или чак трећим лицем. Према члану 194. Закона о наслеђивању, овим уговором „обавезује се прималац издржавања да се после његове смрти на даваоца издржавања пренесе својина тачно одређених ствари или каква друга права, а давалац издржавања се обавезује да га, као накнаду за то, издржава и да се брине о њему до краја његовог живота и да га после смрти сахрани. Прималац издржавања уговором може обухватити само ствари или права постојећа у тренутку закључења уговора. Ако што друго није уговорено, обавеза издржавања нарочито обухвата обезбеђивање становања, хране, одеће и обуће, одговарајућу негу у болести и старости, трошкове лечења и давања за свакодневне уобичајене потребе“. Са друге стране, Уговор о

уступању и расподели имовине за живота је уговор наследно правног карактера којим предак може уступити и разделити своју имовину потомцима и сачињава се пред јавним бележником.

Посебно треба направити разлику између уступања наследства, односно прихватања наследства уз истовремено уступање свог дела другом наследнику, и одрицања од наследства. У првом случају сматра се да је наследник дао позитивну наследничку изјаву, а након тога уступио наследство преосталим наследницима, што се изједначава са поклоном, док, са друге стране, у другом случају је негативна наследничка изјава, неприхватање наследног дела значи да би потомци наследника, уколико их има, могли да се позивају на тај наследни део ако то желе.

Наследник се може одрећи наследства само у своје име, али не и у име потомака (члан 213. став 2. Закона о наслеђивању). Такође, будући да се у првом случају даје позитивна наследничка изјава, јасно је да се никако не може говорити о одрицању, већ само о уступању, што је јасно наведено у Закону о наслеђивању (члан 216. став 1)! Потомци не би могли да се „позивају на тај наследни део ако то желе”, већ их суд позива као наследнике следећег наследног реда.

Жена даје позитивну наследничку изјаву и уступа свој део, не одриче га се. Уколико би се одрекла и дала негативну наследничку изјаву, њена деца би била позвана иза ње да као наследници следећег наследног реда дају наследничку изјаву. Наиме, у Србији се гледа вредност имовине које смо се одрекли и онда се процењује на колико година губимо то право, јер члан 82. став 1. тачка 2) Закона о социјалној заштити („Sl. glasnik RS“, br. 24/2011 i 117/2022 – odluka US) експлицитно налаже да право на новчану социјалну помоћ *може остварити појединац, односно породица „ако појединац, односно члан породице није продао или поклонио непокретну имовину или се одрекао права на наслеђивање непокретне имовине или ако је продао, поклонио или се одрекао права на наслеђивање, могао обезбедити помоћ у смислу овог закона и ако појединац, односно члан породице није закључио уговор о доживотном издржавању“* (нагл. М. М.).

ТРАДИЦИЈА И ТРАДИЦИОНАЛИЗАМ ОБИЧАЈНО ПРАВО И НАСЛЕЂИВАЊЕ У СРПСКОЈ ПОРОДИЦИ

Социолошки гледано, обичаји представљају друштвено прихватљива опште-прихваћена правила понашања која су карактеристична за одређену групу у друштву. Корен обичајног права сеже дубоко у историју па је још у Римском праву обичај овако дефинисан: „према дефиницији Јустинијанових Институција, која је прихватљива за наше савремене уџбенике, обичаји су неписана правила прихваћена у пракси, и обзиром на то да их друштвена група прихвата, за њих су она и обавезујућа“ (Sić, 2011, str. 168). Обичаји су лице и наличје колективног идентитета једне групе, те тако можемо говорити и о специфичном породичном идентитету. Лукић наглашава да би обичај требало разликовати од навике која, иако представља уобичајен начин

понашања, поткрепљена личним или друштвеним, није праћена санкцијом, док је „обичај друштвени пропис који настаје споро, понављањем одређеног начина понашања у одређеној друштвеној ситуацији. Кад чланови друштвене заједнице почну, услед његовог дуготрајног понављања, тај начин понашања сматрати обавезним, настао је обичај, тј. пропис о понашању се претворио у обичај. Снага обичаја је дакле у том дугом трајању, али ту је и његова слабост, јер не може довољно да се прилагоди променама у друштву и зато често делује као конзервативна, па чак и реакционарна сила“ (Lukić, 1970, стр. 300).

Обичај посве представља друштвену норму, а његовим константним понављањем се рефлектује обавезна снага у спровођењу; међутим, управо „одавде проистиче једна негативна страна обичаја – његова *конзервативност*. Обичај, наиме, конзервира, одржава дате друштвене односе, он доприноси њиховој стабилизацији, продужава њихово трајање. Као такав, обичај се истовремено показује и као препрека за настајање нових друштвених норми, и то чак и онда кад је то постало апсолутно потребно, кад су се друштвени односи већ потпуно изменили и траже нове норме. Обичај стога често постаје неадекватан новим друштвеним односима. На такве обичаје се обично наслањају конзервативне, реакционарне друштвене снаге да спрече напредак друштва“ (Lukić, 1953, стр. 30).

Говорећи о породици као друштвеној групи, незаобилазно је нагласити да је „породична група ћелијска организација која врши трансмисиону улогу у друштвеном систему преносећи путем социјализације захтеве друштва на младе генерације (као ‘проводник’ друштвеног карактера)“ (Golubović, 1981, стр. 81). Најпре девојчице, девојке и касније жене васпитавају се кроз обичајна правила, која се високо вреднују као друштвено прихватљива, и то кроз наратив да се најпре бака одрекла наследства у корист брата, потом и мајка, тетке, чиме се производи друштвено пожељно понашање. То директно погађа генерације унутар једне породице, а „најдиректнија веза између породичне структуре и структуре друштвеног система може се повући на линији норми и вредности, јер се и правно-нормативно и морално-идеолошки систем одређеног друштва директно рефлектује на породицу, будући да друштвени систем одређује и место породице у друштву и њене задатке према друштву“ (Golubović, 1981, стр. 83).

Шуваковић истиче да, када је у питању породична група, „повећање породичне солидарности и снажење веза међу ширим кругом сродника у кризним временима, управо указује на значај породице као заједнице, у Тенијесовом разумевању овог појма. У високоиндивидуализираном, неолибералном свету, тешко је пронаћи друштвену групу са таквим степеном солидарности и чврстине међусобних веза, какав је случај са породицом“ (Šuvaković, 2021, стр. 727). Мартин Сегалан наглашава да је „значај родбинских веза у земљама источне Европе све већи што је земља сиромашнија. Ове породичне мреже и везе пружају, као и на Западу, идентитет, смисао континуитета у нестабилном свету и емоционалност; штавише, то је и основна материјална подршка родбинској линији. Овде породица у пуној мери игра своју улогу тврђаве и одбрамбеног зида ... наспрам државе чија је демократија нестабилна, а буџет врло низак“ (Segalen, 2009, стр. 481). Насупрот томе, сам традиционализам заснован на идентитетским правилима у српском друштву угрожава повезаност

код чланова породице у односу на исход наследног процеса, те најчешће долази до трајно нарушених породичних односа⁴. „Аналогно променама у друштву, слаби солидарност заснована на имовини и спољном арбитру – правилима наслеђивања, а јача органска солидарност заснована на афективној повезаности ‘ослобођених’ личности“ (Томановић, 2019, стр. 307). Иако се и сама не слаже са таквим становиштем и критикује га као „неупутну генерализацију“ засновану на „пристрасном посматрању“, Анђелка Милић указује на став појединих теоретичара (Goode, Schelsky) о инхерентности вредносног традиционализма који карактерише породицу: „Отуда се сматрало да је обичајно-нормативно искуство чланова породичне заједнице увек у заостатку и кашњењу за променама које се дешавају у вишим равнима вредносног система“ (Milić, 2007, стр. 228).

У односу на значај породице као примарне друштвене групе у преношењу норми и вредности у примарној социјализацији, уочава се колико је породица важан агенс у преношењу идентитетских обележја кроз традиционализам у светлу наслеђивања код мушких и женских наследника: „породица се истовремено јавља и као ‘партнер’ друштву: вршећи своје функције, посебно социјализаторску, она делује просистемски, пошто се васпитавање деце одвија у складу са постојећим моралним нормама и важећим друштвеним и културним обрасцима“ (Šuvaković, 2021, стр. 727). Полне улоге живе у женама⁵ управо јер су формиране од најранијег детињства још кроз фазу примарне социјализације, а већ ту се осликавају очекивања од мушког и

⁴ Сличне ситуације се дешавају и у осталом делу Републике Србије. У прилог томе имамо исповести и сведочења жена које су нарушиле породичне односе са браћом након оставинске расправе. „Године 2006. је преминуо отац, али нико није хтео да прави проблеме, односно нисмо причали о томе. Сестра се прва изјаснила да се одриче у корист мајке и брата, онда сам и ја исто. Није то било оно што сам желела, али некако се то очекивало, ја сам урадила оно што је по обичајном праву. Некако се подразумевало да ће све остати брату. На тој првој оставинској сам прешла преко тога, али сам изашла са неким грчем у стомаку. После тога, питала сам мајку да ли су размишљали да нешто оставе и ћеркама. Није јој било јасно зашто ја причам о томе, као подразумева се да женско дете кад се уда да одлази и постаје туђа кућа. Међутим, временом је мењала мишљење. Пошто је била још једна кућа, хтела сам да добијем део те куће, а део сестра. Брату остаје све остало. Молила сам мајку да се изјасни да ако је њена жеља да брату остави све, ја се нећу мешати, али ако се не изјасни, да ћу тражити неки део. Међутим она није хтела да се изјасни, оставила је да то решавамо после њене смрти. Била сам свесна да ће до овог доћи, рекла сам јој да ли знаш да ћу изгубити брата ако нешто не урадиш. Она није хтела да се замери сину и оставила је тако недоречено. Била сам под стресом, све се то дешавало да није прошло ни 40 дана од смрти наше мајке, њена смрт је пала у други план. Сестра је остала неутрална, рекла је да неће да се меша. Брат ми је рекао ако узмем нешто да рачунам да више немам брата, да узимам од његове деце и да би се отац преврнуо у гробу да ме чује. Ја нисам могла да урадим једно или друго, да се прихватим наследства а да не говорим са братом, а са друге стране да сам се одрекла, то би ме дубоко повредило, изгубила бих идентитет. Свесно сам изабрала да се одрекнем и да више не комуницирам са братом“ (PRVA, 2024).

⁵ „Социолошко разумевање мита о мајци требало би да допринесе расветљавању традиционалног, али и савременог културног обрасца дефинисања улоге мајке, њеног социјалног статуса и односа друштвене заједнице према њој. Сагледавање материнства као културног обрасца значи разматрање једног подсистема културе и његове функције у оквиру друштвене заједнице у целини“ (Tripković, 2005, стр. 160).

женског детета. Шуваковић подвлачи да „у току примарне социјализације у породици дете учи матерњи језик, стиче интерперсоналном комуникацијом друштвено прихватљиве обрасце понашања, *идентификарна обележја* (нагл. М. М.). Иако други фактори социјализације у каснијем периоду добијају на значају, улога породице у социјализацији заправо никада не престаје“ (Šuvaković, 2013, str. 156). То су поруке које нам се шаљу одмалена, шта је за девојчице, шта није, а учење по моделу је овде свеprisутно и код дечака и код девојчица, који ће управо на тај начин перцепирати своја права која полагају на родитељско наследство. Језик је илустративан, а шаље дубљу поруку одрицања од имовине, улога сестре опевана је и у српској књижевности где се ствара културолошки традиционални култ сестре, чиме се такође осликавају посебна идентитетска обележја. С друге стране, у пракси наслеђивања, суштински се највише потенцира питање како да сестра „узме“ братовљев део, чак се и каже да је „узела“ или „отела“ од брата. Исто тако, термилошки устаљено увек се говори о „очевини“ или „дедовини“. Још је Енгелс наглашавао да моногамна породица настаје на економској основи и да је заснована на „владавини класа с изричитим циљем рађања деце с неоспоривим очинством, а то се очинство захтева јер та деца, као рођени наследници, имају једног дана да наследе очево имање“ (Marx & Engels, 1950, str. 185–232). Свакако, у време када је Енгелс ово писао, у претежном делу Европе, законски мушки и женски наследници нису били изједначени: кћерки је припадао мираз, а сину – наследство. Поређења ради, правила шеријатског наследног права са правилима о наслеђивању у Републици Србији, са аспекта (не)једнаких права жена и мушкараца, дијаметрално се разликују. Наиме, „у шеријатском праву је прецизиран аликвотни део наследника прве категорије (у првом наследном реду), а након њиховог намирења, у случају да није распоређена целокупна заоставштина, остатак или такозвани претек дели се између наследника друге категорије (наследног реда). Уколико не постоје наследници друге категорије (наследног реда), овај остатак заоставштине ће се у трећем наследном реду вратити наследницима првог наследног реда и поделити између њих пропорционално аликвотним деловима који им иначе према закону припадају, али треба истаћи да ову погодност у трећем наследном реду не могу користити супружници, будући да су брачни, а не крвни наследници“ (Ćerimović, 1936, str. 27–28, Ćović, Stjepanović, 2022, str. 264). Супружници чине четврти наследни ред, уколико нема крвних наследника.

И наш угледни социолог и професор породичног права Марко Младеновић наглашавао је породичну сегрегацију која се према женама испољава, између осталог, и кроз „ускраћивање наследних права женској деци, у установи мираза, спреме и удомљења. Са друге стране, друштвена сегрегација према женама, као ‘последница’ превазиђене прошлости, изражава се у потцењивачком односу према жени као чиниоцу друштвеног прогреса, у неверовању у њене могућности равноправног школовања, образовања, запошљавања, напредовања у каријери, у ефикасности и продуктивности жениног рада, итд. Овде је реч о патријархалном схватању друштвеног вредновања жене чији су носиоци сеоски и малограђански менталитет“ (Mladenović, 1995, str. 213). Жене сматрају да подносе жртву, а неправду наносе себи док раде нешто добро за брата. Тако нас у породици уче још од најранијег детињства: неписано је правило да жена треба да се жртвује, мора да поштује правила, јер ако то не чини, окарактерише се као лоша сестра.

Анализирајући концепције друштвеног идентитета са социолошког аспекта, могу се извести следећи закључци који су релевантни за систематизацију овог појма:

„1. Идентитет је истовремено индивидуални и колективни феномен који укључује преузимање нових елемената као и очување старих, тако да је психосоцијална диференцијација увек могућа.

2. Идентитет је одређен како припадањем тако и поседовањем извесних одлика, при чему једни елементи могу бити значајнији од других (то значи да њихова међусобна хијерархизација није искључена).

3. Одлике које су основа идентитета, могу бити територијалне и/или социокултурне (и отуда временске), оне се могу међусобно оснаживати или поништавати.

4. Идентитет је истовремено процес и систем, будући да је по својој природи динамичан, али истовремено тежи уравнотежености.

5. Процес настајања идентитета је парадоксалан, јер је утемељен на способности представљања себе, а то представљање је усмерено и прилагођено другима. То даље значи да идентитет не само да мења своје саставне делове већ и опстаје само захваљујући тој способности“ (Stojković, 1993, str. 24).

Идентитетска обележја у овом случају, као социолошка одредница, представљају извесну поделу „ми и они“, према чему се прави дистинкција између мушког и женског пола у наследном процесу подстакнута традиционализмом.

МЕТОДОЛОШКА НАПОМЕНА

Главни циљ овог истраживања односи се на утврђивање начина одрицања, односно прихватања наследства након смрти једног (или оба) родитеља код братско-сестринских односа. Полазна хипотеза је била да се сестре под утицајем обичајног права у традицији српског друштва одричу свог наследног дела у корист браће, упркос чињеници да Закон о наслеђивању у Републици Србији не разликује пол, прецизније, истоветна су права и обавезе како за мушкарце, тако и за жене. Истраживање је обухватало Општину Косовска Митровица, уз претпоставку да су традиционалистички обрасци понашања мање изражени у урбаним срединама.

Спроведено је емпиријско истраживање, при чему је коришћена метода анализе садржаја, али и теоријски преглед литературе, и консултована научна литература аутора који су се бавили сличном или истом темом. За потребе сагледавања свеобухватне слике истраживане теме, методом анализе садржаја анализирани су подаци из решења оставинских расправа из Основног суда у Лесковцу, у чијој су надлежности предмети са територије Општине Косовска Митровица. Сви предмети добијени су званичним захтевом за потребе научног истраживања, и ти подаци ће се користити искључиво у научне сврхе, а у поседу су ауторке овог рада.

Узорак је намерни и њиме су обухваћени предмети оставинских решења из суда у оним случајевима када су наследници и браћа и сестре, јер нас је занимало у којој мери се сестре прихватају свог наследног дела, односно одричу у корист браће под снажним утицајем обичајног права. Анализирани су предмети из оставинских расправа које су се водиле на територији Општине Косовска Митровица током 2013. и 2014. године, будући да су предмети из ове две године добијени из суда за потребе

овог истраживања. Број предмета који је имао за наследнике браћу и сестре, добијених за ове две календарске године, износи 135.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Анализа података из суда о решењима оставинских расправа које су вођене на територији Општине Косовска Митровица (2013–2014)

Од 135 решења, у два случаја је склопљен уговор о доживотном издржавању са синовима, не са ћеркама већ са синовима, на шта ћерке нису имале приговор и у потпуности су признале права уговора пред судом. Само код 10 оставинских решења сестре се нису одрекле у корист браће, већ су се прихватиле свог наследног дела. Према томе, од 135 оставинских решења вођених на територији Општине Косовска Митровица, где су наследници били жене и мушкарци, у 123 оставинска спора сестре су се одрекле у корист браће (Табела 1).

Увидом у решења оставинских расправа које су вођене на територији Општине Косовска Митровица у 2013. и 2014. години могу се извести следећи закључци и резултати. Анализом добијених решења о предметима оставинских расправа, у неколико предмета уочава се да је само са синовима, никад са ћеркама, потписиван уговор о доживотном издржавању, који приликом оставинских расправа сестре/ћерке нису оспоравале. И код склапања оваквог уговора видимо да родитељи дају предност синовима, те да се између ћерке или сина бира да се склопи уговор са сином. Притом уочавамо да је склапање таквог уговора прилично ретко примењиван начин обезбеђења наследства, што би хипотетички могло да значи бар две ствари: а) да он није прихватљив за родитеље пошто их формално ставља у зависан положај у односу на њихово дете које се обавезује да ће га доживотно издржавати; б) да родитељи уопште не сумњају да ће се сестра одрећи наследства у корист брата, тако да не виде разлог за посезањем за овим правним инструментом који је, приликом оставинске расправе, најјаче правно средство, јер се посматра као „уговорни однос“.

У оставинским расправама где је учесник ћерка оставиоца или оставиље, у случају да је брат преминуо, сестре се такође одричу свог наследног дела у корист братовљевих наследника, односно у корист унуке/унука оставиље/оставиоца. И у тим ситуацијама сестра се одриче свог наследног дела у корист братовљеве деце, стављајући сигурност – своју и својих потомака – на друго место. Увидом у решења оставинских расправа судска пракса показује и да се наследници одричу у корист другог живог родитеља, дакле деца у корист мајке или оца. Ово, међутим, не би требало сматрати традиционализмом, већ „пристојним понашањем“. Одрицањем од наследства умрлог родитеља у корист другог родитеља (под условом да он нема деце из неког другог брака), деца-наследници ништа не прејудуцирају у погледу наследства после смрти и другог родитеља.

Пракса показује да се браћа не одричу наследства у корист сестре, већ у појединим оставинским предметима долази до тога да се и сестра и браћа прихвате свог наследног дела. У добијеном материјалу не постоји ниједан предмет у којем се брат одриче свог наследног дела у корист сестре. Изузетак је да сестре наслеђују готов новац

на текућим рачунима; то су, међутим, увек незнатне суме које су заостале на текућим рачунима обудовелих родитеља, док некретнине наслеђују браћа, односно синови.

Када се дели имовина између једног од родитеља, сина и ћерке, наслеђују родитељ – мајка или отац – и син, а ћерка се поново одриче свог наследног дела. Пракса показује да, када су у наследном оставинском поступку браћа једини учесници, тада равномерно деле имовину, док се сестра одриче у корист оба брата. Уочено је да се према расподели наследства увек подразумева да стамбену имовину наслеђује брат, као и већи део непокретног наследства, а једино чега се одричу, уколико уопште дође до одрицања у корист сестара, јесте новчана имовина која је увелико мања у односу на њихов наследни део.

Премда Општина Косовска Митровица важи за урбану градску средину, увидом у добијене податке показује се да и у градским срединама спреге обичајног права не јењавају и да су јаче од законских оквира у погледу наследног поступка међу мушким и женским наследницима. Овим се доводи у питање уврежено мишљење које прокламује да овакве спреге обичајног права карактеришу сеоске, руралне средине. Наше истраживање га оповргава. Наш увид је показао да превазиђена друштвена свест, изражена кроз обичајно право, као реликт прошлости, опстаје у територијалној друштвеној групи патријархалног друштва до данас, независно о каквој је друштвеној групи реч: урбаној или руралној. Односи, а не територија, јесу ти који утичу на (не) опстанак превазиђених образаца понашања.

ДИСКУСИЈА

Пракса показује да се проблеми са наслеђивањем не дешавају само необразованим женама, већ и високообразованим, али да и код њих побеђују спреге обичајног права и традиционализма. Увек је одговорност на мајци да се деца васпитавају кроз друштвено прихватљиве улоге; у супротном, кривица је на жени ако ћерке не донесу, условно речено, друштвено прихватљиву одлуку да се одрекну наследства у корист брата.

Обичаји и обрасци се задржавају тамо где то одговара мушкарцима. Док је, рецимо, застарео обичај мираза за жене као вид одштете што она сада не приходује, није застарео обичај да сестре, кад се не одрекну имања, узимају мањи део наследства (нпр. мањи плац, мању кућу, мању њиву). Имовина је сигурност, а породице као главни аргумент за поступке дају то што ће се ћерка удати. Уколико жене имају лоше партнерске односе, врата породичне куће су затворена. За жену имовина значи сигурност – и њену и будуће деце. Још је чувени Валтазар Богишић, кога су у научним и академским круговима називали „кнезом правне науке“, истицао да између обичајног права и наслеђивања постоји неусаглашеност у пракси и самом функционисању у породичним односима. Он то доказује на примеру Грађанског законика наслеђивања, јер „по аустријском Грађанском законнику мушки и женски чланови имали су једнако право наслеђивања, док по народном праву женски уопште нису имали право наслеђивања, осим кад породица остане без иједног мушког члана (а то је било само изузетно). Богишић је инсистирао на тој чињеници, то јест на томе да, упркос томе што је аустријски Грађански законик давао право женским

члановима да могу наслеђивати, у Далмацији оне ипак нису тражиле свој део, јер је, једноставно, народна правна свест била против тога. Тамо где је та свест била јака, народ се више владао по својим нормама него по закону“ (Konstantinović, Miljković, 178, str. 10–11). Управо се главна социолошко-правна мисао Богишића огледа у томе да „законодавство које не обраћа пажњу на друштвени положај народа често долази у противуречност с народним животом“ (Breneselović, 2012, str. 35).

Култ сина⁶ је такође свеприсутан на Косову и Метохији, дакле и у албанским породицама је укорееено вековима овакво схватање. Имати сина значило је да ће се наставити лоза и традиција, да се оставља презиме, да се добија наследник, да не остаје ништа од породичног наследства женском детету и зету. Специфичније је за руралне средине него за градске, мада има изузетака; поготово се са временом ситуација малтене изједначила те обичајно право и традиционализам свуда преузима примат, како на селу, тако и у граду.

Ипак, посебно за сеоске средине, син је био наследник који ће остати на земљи, нова радна снага за имање, а женско дете одлази у другу кућу. И даље је у руралном подручју приоритет да се роди мушко дете које ће остати ту да би се властништво над земљом задржало у оквиру те породице. Све ово, уколико сагледамо дубоко у историју, некад је и те како имало смисла када су мушке и женске улоге бивале другачије него што су то данас у савременом друштву; с тим у вези, данас је бесмислено гајити овакве традиционалистичке вредности пошто су мушкарци и жене у потпуности изједначени. С обзиром на истраживачки фокус на Косову и Метохији, овакав образац наследног процеса и породичне организације постојао је и код Албанаца, са свим елементима патријархалног начина живота, поготово због следеће чињенице: „код Албанаца због опште вековне заосталости и једностране структуре привређивања (пољопривредне, сточарске или комбиноване) велик број деце, посебно мушког пола, рачунао се, а и данас се у неким срединама рачуна, као потенцијална радна снага у будућности. Породице без деце, као и оне са мањим бројем деце сматране су у народу као унесрећене“ (Islami, 1974, str. 284). Албански академик Хивзи Ислами објашњава да „у структури и социјалној организацији породичних заједница на Косову код Албанаца и те како значајног утицаја имају и фактори са етнопсихолошком и патријархалном садржином: традиција, религиозне доктрине, посебне моралне норме, разне предрасуде итд.“ (Islami, 1974, str. 286). Одржавање обичајних норми код албанске популације доприноси посебном конзервативном друштвеном идентитету и „дуготрајним одржавањем ових крутих традиционалних стандарда понашања, и у градским срединама и код запослених жена, може се делом образложити неочекивано успорена динамика еманципације албанских жена“ (Ђурић, 1997, str. 382)⁷. Осигурање и очување породичне имовине и код Албанаца је праћено

⁶ Код житеља Косова и Метохије, без обзира на то којој народности припадају, брак без деце се сматра као проклетство, казна од Бога, која се треба прихватити као опомена. Такође, ако се у браку рађају само женска деца, он се сматра несрећним. Стога, брак је пожељан и срећан само у случају рађања мушке деце. Нису ретки ни случајеви венчања тек пошто жена роди мушко дете (Begolli, 1979, str. 142).

⁷ Може се претпоставити да је еманципација жена албанске националности на подручју Косова и Метохије у значајној мери узнатредовала у односу на резултате истраживања на која

рођењем сина и мушког наследника. И према Закону Љеке Дукађинија⁸ увек су се у браку прижељкивала мушка деца, јер она представљају наставак породичне лозе и традиције (Predojević, 2002, str. 137).

КА ЗАКЉУЧИВАЊУ

Утицај традиционалистичких норми у српском друштву на северу Косова и Метохије доминантно се манифестује и у 21. веку, те и даље преузима примат над законском регулативом која је истоветна за оба пола у случају процеса наслеђивања. Упркос закону, обичајно право је јаче под утицајем друштвено обликованих норми и образаца понашања, при чему утиче и спречава друштвени развој у светлу регулисања породичних улога и права која су подједнако законом прописана за оба пола.

У односу на добијене податке изводи се закључак да су традиционалистичке, обичајне норме јаче од законске нормативе која подједнако уважава права и има исте обавезе према оба пола. Иако су женама законом гарантована права, оне се налазе у сталној борби са друштвеном неравноправношћу, а друштвена неправда усмерена према њима огледа се управо у осуди и породице и околине уколико се жена прихвати свог наследног дела који јој по закону припада, управо због чврстих обичајних норми које су наклоњене мушкарцима. Судска пракса потврђује да се жене у 92,48% случајева и даље одричу свог наследног дела, и то не само под утицајем уже и шире породице већ и због друштвеног притиска околине. Овако општеприхваћено спровођење обичајних норми, насупрот законским правима која се женама дају, може се третирати као елемент породичног идентитета Срба на северу Косова и Метохије.

Важно је нагласити да у поређењу са мушким наследницима, браћом, одрицањем од наследства жене, односно сестре, носе многе последице које утичу на њихову будућност и квалитет живота. Потребно је изналажење механизма попут бесплатне правне подршке и едукације о овој теми пре самог давања наследничке изјаве: будући да се о њој јако мало зна, жене треба информисати о правима која им законом припадају пре самог оставинског процеса. Неке од њих можда би хтеле да у неком тренутку измене своју изјаву и некако врате имовину које су се одрекле, али то је немогуће, јер су наследничке изјаве једном дате неповратне и неопозиве. Треба тежити ка породичним вредностима једнакости између синова и ћерки, с циљем

смо се позвали. Ипак, да ли је то случај и када је реч о наслеђивању, требало би проверити кроз истраживање одлука оставинских расправа у неким срединама у којима Албанци претежно живе, и то баш у градским срединама (нпр. Приштина или Пећ), како бисмо их упоредили с нашим налазима из Косовске Митровице. За сада немамо овакву могућност.

⁸ „Посебно место у сакупљању правила албанског обичајног права припада фрањевцу Штјефану Дјечовију (1874–1929), који је као католички свештеник служио у црквама у данашњој Метохији и северној Албанији. Он је крајем 19. и почетком 20. века сакупио главни део грађе, а тек после његове смрти прикупљени материјал је објављен као засебна збирка под називом Законик Љеке Дукађинија, 1933. године. Збирка садржи 1.263 параграфа и обрађује теме као што су црква и њена права према обичајном праву, породица, односи у породици, брак, наследство, домаћинство, имовина, рад, зајам, дата реч, част, штета, убиство, институција старца и друго“ (Predojević, 2002, str. 129–130).

постизања здраве и функционалне породице, јер то и јесте највиша и неприкосновена вредност у сваком друштву. На тај начин осигурава се стабилнија будућност и статус у друштву како жена, тако потенцијално и њихових наследника, који ће имати материјалну и финансијску сигурност која им према законској регулативи припада. Како је наше истраживање било ограничено на српску заједницу која живи на једном уском локалитету, сматрамо да би било корисно у будућим истраживањима истражити да ли се понавља идентичан образац при наследном процесу и на читавој територији Републике Србије, односно у ком односу и у којој мери постоји (не)усаглашеност између обичајног и законског права у процесу наслеђивања.

Milica M. Marjanović¹
University of Priština, in Kosovska Mitrovica,
Faculty of Philosophy, Department of Sociology
Kosovska Mitrovica (Serbia)

TRADITIONALIST IDENTITY PATTERN IN INHERITANCE AMONG SERBS IN THE NORTH OF KOSOVO AND METOHIJA – THE CASE OF THE CITY OF KOSOVSKA MITROVICA

(Translation *In Extenso*)

Abstract: Although numerous social changes taking place during socio-historical development have directly affected family life as a whole, many customs have been maintained and developed into socially acceptable rules of behaviour. In light of such considerations, the main research focus of this paper will be centred on the prism of family relations in the probate proceedings regarding male and female successors, most often siblings. The Law on Inheritance of the Republic of Serbia does not distinguish between male and female successors, that is, the testator's children who constitute the heirs of the first line of succession; on the other hand, customary law in the tradition of Serbian society dictates that female heirs renounce the inheritance of deceased parents and that the entire property is inherited by the male heir – brother. The successor statement of renunciation of family inheritance is irrevocable. Gender stereotypes are shaped under the strong pressure of social customs and norms, while the main hypothesis of the paper is that tradition and customary law are still stronger than the law, as evidenced by the data from the register of case law. The paper will present the court data from the probate proceedings conducted in the territory of the municipality of Kosovska Mitrovica during 2013 and 2014, confirming the hypothesis that sisters continue to renounce their part of inheritance in favour of brothers, while the reverse situation has been recorded in only 10 cases out of a total of 135 probate proceedings decisions.

Keywords: identity, family, traditionalism, tradition, customary law, Law on Inheritance, Kosovska Mitrovica

¹ milica.marjanovic@pr.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-1153-8514>

INTRODUCTORY NOTES

Family relations, permeated by numerous influences from the social sphere, have always been an important subject of sociological research and are of particular importance at the level of primary family. The research in this paper will be oriented in that direction. In relation to the family as a constituent component of society, certain rules have been constructed which, with the passage of time, have become apparently socially acceptable patterns of behaviour, while they actually constitute social injustice directed towards female gender in the case of our research.

Namely, in the tradition of Serbian society, it has always been taken for granted that omen, i.e., sisters should renounce their part of inheritance in favour of men, i.e., brothers. It is a custom passed on for a long time, colloquially speaking, “from generation to generation”, primarily with the idea of preserving family inheritance within the primary family and not transferring it to “someone else’s house”, as traditionally referred to a daughter/sister getting married. In the long-standing patterns of behaviour and upbringing of sons and daughters, in our people’s tradition, there is a special emphasis on the cult of the son as an heir who will continue the family lineage and assume the role of the head of the family.

The study of this phenomenon, starting from the primary family group which includes spouses and their biological or adopted children, also refers to the extended family which shares common traditionalist and firmly rooted attitudes about this issue. In that manner, the great influence of the family, primarily of father and mother, as well as their parents, i.e., grandmothers, grandfathers, aunts and uncles, significantly contributes to the creation of customary norms which will largely determine the social position of heiresses. This leads to the creation of wrong impressions among sons, as well as daughters, because sons, inspired by strong traditional family beliefs, think that the entire inheritance belongs to them while, on the other hand, daughters renounce their part of property in order to avoid conflicts and cooling family relations not only with their brother (brothers), but also the whole family which cherishes and shares these firmly rooted customary norms.

The Law on Inheritance of the Republic of Serbia does not recognize the heir’s gender as an inheritance criterion – in fact, both genders (brother and sister) have the same legal rights. Moreover, the women in the surveyed territory are mostly not familiar with the legal consequences of property renunciation, which will be discussed in detail in this paper. However, when women refuse to observe the customs, which is much less frequent than renunciation of the legally owned share of inheritance, and when they accept inheritance, the research and practice show that in the largest number of cases this leads to permanently disturbed family relations between brothers and sisters.

The scientific contribution of this paper is reflected in the repeated confirmation on various examples of insights that the customary norm is often “older” and that it is applied in practice instead of the legally prescribed norm, whereas this time the evidence is found in the outcomes of the probate proceedings in a smaller and patriarchal territory of Serbia. The social contribution of this paper is reflected in its pointing to social injustice and customary law constraints in the Serbian society’s tradition which dictates that heiresses/sisters should renounce their inheritance in favour of heirs/brothers, which directly leads to women’s unfavourable position and continued materially dependent situation.

TERMINOLOGICAL NOTES

Tradition and traditionalism in public discourse and the Serbian language idioms are often interpreted as equivalent concepts, whereas their meaning is made equal, which is a mistake because the terminological distinction of these two concepts is relevant for understanding the broader social reality. For the sake of avoiding the language discrepancy, here we will briefly explain the context of the concepts of tradition² and traditionalism as the focus of this paper.

In *A Dictionary of Sociology*, tradition is defined as a “set of cultural features, customs and beliefs which are consciously transferred from generation to generation as a cultural value of a social whole” (Sekulić, 2007a, p. 629), while traditionalism is defined as “rigid observance of traditional patterns of social life and traditional values in societies already undergoing modernization and globalization” (Sekulić, 2007b, p. 629). Traditionalism is the negative side of tradition because “it is generally considered a modified remnant or “leftover” of the previous stages of social and cultural development” (Ibidem). In sociological terms, it should be emphasized that there is a social distinction between tradition as an element of culture without which heritage is impossible, and traditionalism, which represents insisting on tradition at all costs, although the social conditions have changed, and a brake on social development. In its etymological meaning, traditionalism contains the suffix “ism” which points to an extreme and exaggeration, thus indicating its negative, retrograde action regarding social progress, which in this paper will be interpreted in terms of the inheritance process among male and female successors: Traditionalism bears a negative value orientation and thus represents the negative side of tradition in broader terms.

In the light of these implications, Đorđević emphasizes that “from all this we must omit the concept of traditionality as one of the negative manifestations of tradition. Traditionality is associated with conservatism in the negative context, embodied in the surviving moral customs, norms, cultural patterns and rules” (Đorđević, 2012, p. 178). The research focus of this paper points to the element of the Serbian society’s identity based on traditionalism because “tradition turns into traditionalism and leads to cultural lagging when individuals begin to find fullest safety and security in it. That is when it is most frequently forgotten that tradition is the best choice form history. All this leads to the emergence of resistance towards innovation and productive critical thought” (Koković and Ristić, 2019, p. 29). Tradition contains a number of rooted values and norms which are preserved by generations³ and transferred first through the family structure and subsequently through social identity, and therefore “it is not difficult to conclude that tradition is, in a certain manner, a psychological profile of a nation. Such considerations point to the identity of a community, which complements the construction of culture as a whole and contributes to the civilizational and universal human embodiment of the world and human community” (Đorđević, 2012, p. 175).

² “The concept of tradition is associated with the Latin word *traditio* in the meaning of statement, belief, or practice handed down from generation to generation. In broadest terms, the concept of tradition includes attitudes about people, society and reality, understanding of the norms and rules of thought and action assumed by every generation from the preceding one” (Ristić, 2017, p. 23).

³ “Tradition presupposes a certain attitude towards such inheritance, or an expression of awareness of its meaning which is transferred to descendants as the basis and investment for their future existence” (Milivojević, 2013, p. 262).

LAW ON INHERITANCE OF THE REPUBLIC OF SERBIA

The Law on Inheritance of the Republic of Serbia (“Official Gazette of the RS”, No. 46/95, 101/2003 – decision of the Constitutional Court of the RS, and 6/2015) stipulates legal norms and rules regulating the social relations of inheritance. In that light, the Law on Inheritance of the Republic of Serbia prescribes the rules for the division of the family inheritance: the heirs of the first line of succession are the testator’s children and spouse in case the testator has heirs, which will be in the focus of this paper, while the Kokoris testator’s entire estate is divided into equal parts because “inheritance is created and produces a legal effect after the death of a natural person (the declaration of a missing person as deceased), and it is contained in the entering of the successor(s) into the deceased person’s property and legal relations existing at the time of his/her death. Therefore, when speaking of inheritance, three legal assumptions must be fulfilled: 1) mortuus cause, 2) existence of an heir/heirs, 3) estate” (Račić, 2021, p. 190).

Speaking of the process and system of inheritance, “inheritance law is a set of legal norms regulating the testator’s property and legal relations after his/her death. It is a fact that death has affected all social communities for centuries. Loss of a member of the family affected the members of the community (family) both emotionally and in property and legal terms. After the testator’s death, his/her property and legal goods remain, the importance of which is reflected both on heirs and on third parties, as well as on the state as the successor in the absence of heirs” (Račić, 2021, p. 189).

Pursuant to Article 213 of the Law on Inheritance, “an heir may renounce inheritance by making a statement in the court until the completion of the first-degree proceedings for deciding about the estate. The heir may renounce inheritance only in his/her name. It will be considered that the heir who renounces inheritance has never been an heir at all”. Successor statements are made in the public notary’s office, where parties must be acquainted with the rights, obligations and consequences. They are irrevocable and unchangeable. In our law, there are two obligation agreements with certain inheritance/legal consequences: lifetime support agreement and agreement on assignment and distribution for life. The lifetime support agreement is signed with the testator’s heirs, or even a third party. According to Article 194 of the Law on Inheritance, the lifetime support agreement “obliges the recipient of lifetime support to transfer after his/her death to the provider of lifetime support the ownership of certain things and any other rights, while the provider of lifetime support is obliged, in compensation for it, to provide for and take care of him/her until the end of his/her life and to bury him/her after his/her death. The recipient of lifetime support may include in the agreement only those things or rights existing at the time of concluding the agreement. If something else has not been agreed upon, the obligation of lifetime support particularly includes the provision of accommodation, food, clothes and footwear, appropriate care in illness and old age, costs of medical treatment and usual everyday necessities”. On the other hand, the agreement on assignment and distribution for life is an agreement of inheritance/legal character according to which the testator can assign and distribute his/her property to descendants, and which is made in the presence of a public notary.

It is especially necessary to distinguish between assigning inheritance and/or accepting inheritance while simultaneously conceding this part of inheritance to another heir, and

the renunciation of inheritance. In the former case, the heir is considered to have made a positive successor statement and subsequently conceded inheritance to remaining heirs, which is equal to a present, while, in contrast, the latter case, a negative successor statement, i.e., non-acceptance of the inheritance part means that the heir's descendants, if any, may also ask for that inheritance part if they wanted to.

An heir may renounce inheritance only in his own name, but not in the name of descendants (Article 213, Paragraph 2 of the Law on Inheritance). Moreover, since in the first case a positive successor statement is made, it is clear that it is impossible to speak about renunciation, but only about concession, which is explicitly stated in the Law on Inheritance (Article 216, Paragraph 1)! Descendants could not "ask for that share of inheritance if they wanted to", but they would be invited to court as the heirs of the next line of succession.

A woman makes a positive successor statement and gives her part without renouncing it. If she renounces her part and makes a negative successor statement, her children would be invited to make a successor statement as the heirs of the next line of succession. Namely, in Serbia, the value of the property renounced by women is considered and the number of years of losing that right is estimated. Article 82, Paragraph 1, Item 2) of the Law on Social Protection ("Official Gazette of the RS", No. 24/2011 and 117/2022 – decision of the Constitutional Court) explicitly prescribes that the right to cash social assistance *can be exercised by an individual and/or family "if an individual and/or a member of the family has not sold real estate or given it as a present or renounced the right to inherit real estate, or if the period has not expired in which the market value of the real estate sold, given away as a present or renounced in terms of the right to its inheritance, would provide assistance in terms of this Law, and if an individual and/or a member of the family did not conclude a lifetime support agreement"* (italic by the author).

TRADITION AND TRADITIONALISM – CUSTOMARY LAW AND INHERITANCE IN THE SERBIAN FAMILY

From a sociological perspective, customs are socially universally accepted rules of behaviour characteristic of a certain group in society. The root of customary law goes back to history, and even in Roman law this custom was defined as follows: "according to the definition of Justinian's Institutions, which is acceptable for our modern textbooks, customs are unwritten rules accepted in practice, having in mind that they are accepted by a social group and, therefore, they are binding as well" (Sič, 2011, p. 168). Customs are two sides of collective identity of a group, and that is why we can also speak of a specific family identity. Lukić emphasizes that a custom should be distinguished from a habit which, despite being a usual way of behaviour and supported by the personal or social, is not accompanied by a sanction, while "a custom is a social regulation which is formed slowly, by repeating a certain way of behaviour in a social situation. When members of a social community begin, due to its long-term repetition, to consider that way of behaviour compulsory, a custom is formed, i.e., a regulation about behaviour is transformed into a custom. The strength of a custom is, therefore, in its long existence, but it also represents its weakness because it cannot sufficiently adapt to changes in society and that is why it often acts as a conservative, and even reactionary force" (Lukić, 1970, p. 300).

A custom is completely a social norm, while its constant repetition reflects the compulsory strength in its implementation; however, it is exactly from where “a negative side of a custom derives – its *conservativism*. Namely, a custom conserves or maintains the given social relations; it contributes to their stabilization and extends their duration. As such, a custom simultaneously appears as an obstacle to the emergence of new social norms, even when it has become absolutely necessary, when social relations have already changed completely and demand new norms. Therefore, a custom often becomes inadequate for new social relations. It is on these customs that conservative, reactionary social forces rely and prevent the progress of society” (Lukić, 1953, p. 30).

Speaking of the family as a social group, it must be inevitably emphasized that “a family group is a cell organization which plays a transmission role in the social system by transmitting through socialization the society’s request to young generations (as a ‘conductor’ of the social character)” (Golubović, 1981, p. 81). First young girls, adolescent girls and, later on, women are brought up through customary rules which are highly valued as socially acceptable, through the narrative that grandmother first renounced her inheritance in favour of her brother, and then mother and aunts, which produces socially desirable behaviour. This directly affects generations within a family, while “the most direct relation between the family structure and the social system structure can be seen on the norms-values line, because both the legal-normative and moral-ideological systems of a certain society are directly reflected on the family, since the social system also determines the place of the family in society and its duties towards society” (Golubović, 1981, p. 83).

Šuvaković asserts that, when it comes to a family group, “increasing family solidarity and strengthening ties within a broader circle of relatives in the times of crisis shows exactly the importance of the family as a community, in Tënnies’s understanding of this concept. In the highly-industrialized neoliberal world it is difficult to find a social group with such a degree of solidarity and strength of mutual ties as the family” (Šuvaković, 2021, p. 727). Martine Segalen emphasizes that “the importance of family ties in the East European countries is increasing in proportion to the poverty of the country. Just as in the West, these family networks and ties provide identity, the feeling of continuity in the unstable world and emotionality; furthermore, it is also the main material support to the kinship line. Here, family to the largest extent plays its role of a fortress and a defence wall... as opposed to the state whose democracy is unstable and whose budget is quite low” (Segalen, 2009, p. 481). In contrast, traditionalism itself based on identity rules in Serbian society jeopardizes the connectedness of the family members regarding the outcome of the inheritance process, and family relations are most often disturbed permanently.⁴ “Analogous to the changes

⁴ Similar situations occur in other parts of the Republic of Serbia. It is corroborated by the stories and testimonies of the women who disturbed family relations with brothers after the probate proceedings. “In 2006, father died, but no one wanted to cause any problems. Which means that we didn’t discuss it. My sister first said that she would renounce inheritance in favour of our mother and brother, and I did the same. It wasn’t what I wanted, but I was somehow expected to do it and I did what was prescribed by customary law. It somehow went without saying that our brother would inherit everything. In the first probate proceedings, I didn’t react, but felt a contraction in my stomach on my way out. Afterwards I asked mother if my late father and she had considered leaving something to daughters. She didn’t understand why I talked about it; it is taken for granted that a daughter, when she gets

in society, weak solidarity founded on property and the external arbiter – inheritance rules, and strong organic solidarity founded on the affected connectedness of ‘liberated’ personalities” (Tomanović, 2019, p. 307). Although Anđelka Milić does not agree with this attitude and criticizes it as an “inappropriate generalization” based on “partial observation”, she points to the opinion of certain theoreticians (Goode, Schelsky) about the inherence of value traditionalism characterizing the family: “That is why it was believed that the customary-normative experience of the family community members is always delayed and lagging behind the changes occurring at the higher levels of the value system” (Milić, 2007, p. 228).

Regarding the importance of the family as a primary family group in transmitting norms and values in primary socialization, it can be observed to what extent family is an important agent in transmitting identity features through traditionalism in the light of inheritance among male and female descendants: “family emerges simultaneously as a ‘partner’ to society: performing its functions, particularly the socializing one, it acts in a pro-systemic manner, since children’s upbringing proceeds in line with the existing moral norms and valid social and cultural patterns” (Šuvaković, 2021, p. 727). Gender roles are present in women⁵ exactly because of their being formed since the earliest childhood, as early as the primary socialization stage, where the expectations from male and female children were defined. Šuvaković emphasizes that “during the primary socialization in the family, a child learns the mother tongue, and through interpersonal communication acquires socially acceptable patterns of behaviour, or *identity features* (italic by the author). Although other socialization factors in the subsequent period become important, the role of the family in socialization in fact never ceases” (Šuvaković, 2013, p. 156). Those are the messages sent to us from early childhood – what is and what is not for girls, while learning by the model is omnipresent here both among boys and girls, who will perceive in this exact manner their rights to the parents’ inheritance. The language is illustrative and it

married, leaves her family home and goes to someone else’s house. However, she changed her opinion with the passage of time. Since we had another family house, she wanted me to inherit one half and my sister – the other half of the house. Our brother inherited everything else. I begged my mother to say it loud and clear that if she wanted to leave everything to my brother, I wouldn’t interfere, but if she doesn’t say it, I would ask for some part. However, she didn’t want to say anything, but left it to us to solve it after her death. I was aware that it would follow and I asked her if she knew that I would lose my brother unless she did something. She didn’t want to go against her son and that is why she left it so uncertain. I was under stress because it all happened before 40 days of mourning after our mother’s death. Her death actually become something secondary. My sister remained neutral and said she wouldn’t interfere. My brother told me that if I took something, I should understand that I no longer had a brother, that I was taking the estate away from his children and that our father would be turning in his grave if he could hear me. I couldn’t do either of the two things – to accept the inheritance and stop talking to my brother or, on the other hand, if I had renounced the inheritance, it would have hurt me deeply because of the lost identity. I consciously chose to renounce the inheritance and no longer communicate with my brother” (PRVA, 2024).

⁵ “Sociological understanding of the myth about mother should contribute to the clarification of the traditional, but also of the modern cultural pattern of defining the mother’s role, her social status and the attitude of the social community towards her. Perceiving motherhood as a cultural pattern means considering a sub-system of culture and its function within the social community as a whole” (Tripković, 2005, p. 160).

sends a deeper message of inheritance renouncement; the sister's role has been described in Serbian literature, where the culturally traditional cult of the sister is created, thus also depicting special identity features. On the other hand, in the inheritance practice, the most essentially pronounced question is how the sister can "take" her brother's share – there are even expressions "taking it away" from her brother or "robbing her brother of it". In the same line, in terminology there are always terms "father's" or "grandfather's" land or property. Engels was among the first who emphasized that a monogamous family emerged on the economic foundations and it was based on the "rule of classes with the explicit aim of having children with indisputable paternity, whereas paternity is demanded because these children, as born successors, will inherit their father's property one day" (Marx and Engels, 1950, pp. 185–232). Naturally, at the time when Engels wrote this, in the predominant part of Europe, legal male and female successors were not equal: the daughter received a dowry, while the son inherited the property. When comparing the rules of Sharia inheritance law with the rules of inheritance in the Republic of Serbia, they are diametrically opposite from the aspect of the (un)equal rights of women and men. Namely, "in Sharia law there is a precisely defined aliquot part of the heirs of the first category (the first line of succession), and after the allocation, in case the entire estate has not been allocated, the remainder or the so-called "overhead" is divided among the heirs of the second category (the second line of succession). If there are no heirs of the second category (the second line of succession), this remainder of the estate will, in the third line of succession, be returned to the heirs of the first line of succession and divided between them proportionally, in adequate shares belonging to them according to the law; however, it should be emphasized that this convenience in the third line of succession cannot be used by spouses since they are heirs by marriage and not by blood" (Ćerimović, 1936, p. 27-28; Čović, Stjepanović, 2022, p. 264). Spouses constitute the fourth line of succession in case there are no heirs by blood.

Our eminent sociologist and professor of family law, Marko Mladenović, also emphasized family segregation demonstrated towards women, among other things, through "depriving female children of their inheritance rights, in the institution of dowry, gifts and a new home. On the other hand, social segregation towards women as a 'consequence' of the surmounted past is manifested in the derogatory attitude towards women as a factor of social progress, in the mistrust in her abilities of equal education, employment, career advancement, in the efficiency and productivity of female labour etc. This is patriarchal understanding of social valuation of women, promoted by the rural and small-town mentality" (Mladenović, 1995, p. 213). Women think that they are making a sacrifice, while they cause injustice to themselves while doing something good for their brothers. This is what we are taught in our family from the earliest childhood: it is an unwritten rule that a woman must sacrifice herself and observe the rules; if she does not, she will be characterized as a bad sister.

Analyzing the concepts of social identity from the sociological perspective, the following conclusions can be drawn as relevant for the systematization of this concept:

"1. Identity is simultaneously an individual and collective phenomenon which includes accepting new elements as well as preserving the old ones, so that psycho-social differentiation is always possible.

2. Identity is determined by belonging as well as by the possession of certain features, whereas some elements may be more important than some others (which means that their mutual hierarchization is not excluded).

3. The features in the foundation of identity may be territorial and/or socio-cultural (hence temporal); they may be mutually strengthened or nullified.

4. Identity is simultaneously a process and a system, since by its nature it is dynamic, while at the same time it aspires towards balance.

5. The process of identity creation is paradoxical because it is founded on the ability of presenting oneself, and such presentation is directed and adjusted to others. Furthermore, it means that identity not only changes its constituent parts, but also survives only thanks to that ability” (Stojković, 1993, p. 24).

In this case, identity features as a sociological determinant are a certain division into “we and they”, whereas the distinction is made between male and female genders in the inheritance process inspired by traditionalism.

A METHODOLOGICAL NOTE

The main aim of this research refers to the establishment of the manners of renouncing or accepting inheritance after the death of one parent (or both parents) in brother-sister relations. The starting hypothesis was that, under the influence of customary law in the Serbian society’s tradition, sisters renounce their part of inheritance in favour of their brothers, despite the fact that the Law on Inheritance in the Republic of Serbia does not make any difference between genders or, more precisely, the rights and obligations of men and women are identical. The research covered the Municipality of Kosovska Mitrovica, with the assumption that traditionalist patterns of behaviour are less pronounced in urban environments.

The empirical research was conducted, with the use of the content analysis method, as well as of the theoretical overview of references, while consulting the scientific literature of the authors who dealt with a similar or the same topic. For the purpose of obtaining the comprehensive picture of the researched topic, the content analysis method was used to analyze the data about from the decisions of the probate proceedings in the Basic Court in Leskovac, which is in charge of the legal cases from the territory of the Municipality of Kosovska Mitrovica. All the court cases were obtained on the basis of the official request for the purpose of scientific research, and they are used solely for scientific purposes and kept by the author of this paper.

The sample is deliberate and it encompasses the probate proceedings in those court cases where heirs were both brothers and sisters, because we were interested in the extent to which sisters accepted their part of inheritance or renounce it in favour of their brothers under the strong influence of customary law. The analysis included the cases of the probate proceedings conducted in the territory of the Municipality of Kosovska Mitrovica during 2013 and 2014, since the cases from these two years have been obtained from the court for the purpose of this research. The number of the cases in which brothers and sisters were heirs amounted to 135 during these two years.

RESEARCH RESULTS

Court data analysis of the decision in probate proceedings in the territory of the municipality of Kosovska Mitrovica (2013–2014)

Out of 135 court decisions, in two cases there were lifetime support agreements signed with sons and not with daughters, but daughters did not object to this and fully recognized the rights of the agreement before the court. In only 10 probate decisions sisters did not renounce property in favour of their brothers, but accepted their part of inheritance. Accordingly, out of 135 probate decisions in the proceedings conducted in the territory of the Municipality of Kosovska Mitrovica, where heirs were both male and female, in 123 probate proceedings sisters renounced their part of property in favour of their brothers ([Table 1](#)).

Looking at the decisions of the probate proceedings in the territory of the Municipality of Kosovska Mitrovica in 2013 and 2014, the following conclusions and results may be stated. In the analysis of the decisions reached in the probate proceedings, in several cases it can be seen that lifetime support agreements were signed only with sons and never with daughters, which was not disputed by sisters/daughters in these probate proceedings. In the event of signing this agreement, we can see that parents prioritize their sons and that they will always choose to sign this agreement with the son and not the daughter. It can also be observed that signing this agreement is a rather rarely applied way of ensuring inheritance, which hypothetically might mean at least two things: a) that the agreement is not acceptable to the parents because it formally places them in a dependent position in relation to their child, who is bound to take lifetime care of the parent(s); b) that the parents do not even think that the sister will renounce inheritance in favour of her brother, and that is why they do not see any reason for resorting to this legal instrument which is, in the probate proceedings, the strongest legal instrument because it is seen as a “contractual relationship”.

In the probate proceedings which included the prejudice testator’s daughter as a participant, in case brother is deceased, sisters also renounce their part of inheritance in favour of their brother’s heirs and/or in favour of the testator’s grandson/granddaughter. In these situations, the sister also renounces her part of inheritance in favour of her brother’s children, putting security – her own and her children’s – in the second place. Looking at the probate proceedings decisions, it can be seen that case law also shows that heirs renounce inheritance in favour of their other parent who is alive, i.e., children renounce inheritance in favour of their mother or father. However, this should not be considered traditionalism but “decent behaviour”. By renouncing inheritance of the deceased parent in favour of the other parent (provided that the other parent has no children from another marriage) children/successors do not prejudice anything regarding inheritance after the death of the other parent.

The practice shows that brothers do not renounce inheritance in favour of their sisters, but in certain probate proceedings both sisters and brothers accept their respective parts of inheritance. In the obtained material, there is not a single case in which a brother has renounced his part of inheritance in favour of his sister. There is an exception when sisters inherit almost all money kept in bank accounts. However, those are usually minor amounts simply left in bank accounts of the widowed parent, while the actual property is inherited by brothers/sons.

When the property is divided between one parent, son and daughter, the property is inherited by the parent (mother or father) and the son, while the daughter renounces her part of inheritance in this case as well. The practice shows that when brothers are the only participants in the probate proceedings, they divide property in equal parts, while a sister renounces inheritance in favour of both brothers. It has been observed that in the division of inheritance it is always implied that the residential property will be inherited by a brother, including the larger part of the real estate, while the only thing they will renounce – in case there is any renunciation in favour of their sister(s) – is the monetary property which is much smaller than their part of inheritance.

Although the Municipality of Kosovska Mitrovica is considered an urban city environment, the insight into the obtained data shows that even in urban environments constraints imposed by customary law do not dwindle and are stronger than the legal frameworks regarding the inheritance procedure between male and female successors. This brings to question the deeply-rooted opinion which proclaims that such customary law constraints are characteristic of rural environments. Our research denies this opinion. Our insight shows that the surmounted social consciousness, expressed through customary law, as a relic of the past, has persisted in the territorial social group of patriarchal society to date, regardless of the type of social group: urban or rural. It is the relations, and not the territory, that affect the survival (disappearance) of the surmounted behaviour patterns.

DISCUSSION

The practice shows that the problems related to inheritance do not arise only among uneducated women, but also among those highly-educated ones, as well as that among them the constraints imposed by customary law and traditionalism prevail. Mother is always responsible for children's upbringing through socially acceptable roles; otherwise, it is the woman's fault if her daughters do not make, conditionally speaking, a socially acceptable decision about renouncing inheritance in favour of their brother.

Customs and patterns persist where they are suitable to men. For example, dowry as a form of compensation to women for not earning money is now obsolete, but it is not obsolete for women to renounce inheritance or to take the smaller part of inheritance (e.g., a smaller piece of land, a smaller house, a smaller field). The property means security, and the main argument given by families for acting in this manner is that the daughter will get married. If women have a bad relationship with their partners, the doors of their parents' home are closed to them. Property means security for a woman – both her own and her children's security in the future. A long time ago, famous Valtazar Bogišić, who was called "the prince of legal science" in scientific and academic circles, emphasized the existing discrepancy between customary law and inheritance in practice and in the very functioning in family relations. He proves it on the example of the Civil Code of Inheritance, because "according to the Austrian Civil Code, male and female members of the family had equal inheritance rights, while according to folk law, women had no inheritance right whatsoever, except in case when a family loses all its male members (which was only in extraordinary circumstances). Bogišić insisted on that fact, i.e., that although the Austrian Civil Code granted female members of the family the right of inheritance, women in Dalmatia never

asked for their part of inheritance because folk legal consciousness was simply against it. Where such consciousness was strong, people observed their own norms more than the law” (Konstantinović, Miljković, 178, pp. 10–11). That is exactly why Bogišić’s main sociological-legal thought is reflected in the fact that “the legislation which does not pay attention to the social status of the nation often encounters contradiction with the nation’s life” (Breneselović, 2012, p. 35).

The cult of the son⁶ is also omnipresent in Kosovo and Metohija, which means that such view has been rooted in Albanian families for centuries as well. Having a son meant continuing the family lineage and tradition, preserving the family name, getting an heir, while not leaving anything to a daughter and son-in-law. It is more typical of rural than of urban environments, although there are exceptions, particularly because with the passage of time the situation has become almost completely equal, and customary law and traditionalism have assumed primacy everywhere, both in villages and in cities.

However, especially in rural environments, the son was the heir who will stay on family land, new workforce on the property, while the daughter will leave and go to someone else’s house. In rural regions it is still a priority to have a male child who will stay at home in order to keep the ownership of the land within the family. All this, if we look deep into history, used to make sense in particular when male and female roles were different than today, in modern society and, in that respect, today it is pointless to nurture these traditionalist values since men and women are fully equal. Since the research focus is on Kosovo and Metohija, this pattern of the inheritance process and family organization existed among the Albanians as well, with all the elements of the patriarchal way of life, particularly because of the following fact: “among the Albanians, due to the general centuries-old stagnancy and unilateral structure of economy (agriculture, cattle breeding or a combination of these two), a large number of children, particularly male children, were considered, and are still considered in some regions today, as potential workforce in the future. Families with no children and those with a smaller number of children were believed to be unfortunate” (Islami, 1974, p. 284). Albanian academician Hivzi Islami explains that “in the structure and social organization of family communities in Kosovo, among the Albanians, of particularly significant influence are the factors with ethno-psychological and patriarchal content: tradition, religious doctrines, special moral norms, racial prejudice etc.” (Islami, 1974, p. 286). Maintaining customary norms among the Albanian population contributes to a special conservative identity and “long-term maintenance of these rigid traditional standards of behaviour, both in urban environments and among employed women, can partly explain the unexpectedly slower dynamics of the emancipation of Albanian women” (Đurić, 1997, p. 382)⁷. Ensuring and preserving family property is among the Albanians also seen in

⁶ The inhabitants of Kosovo and Metohija, regardless of their nationality, consider marriage without children a curse, God’s punishment that must be accepted as a warning. Moreover, if only female children are born, such marriage is considered unfortunate. Therefore, marriage is desirable and happy only if male children are born. There are also frequent cases of entering marriage only after a woman gives birth to a male child (Begolli, 1979, p. 142).

⁷ It may be assumed that the emancipation of women of Albanian nationality in the territory of Kosovo and Metohija has substantially progressed in relation to the research results cited here. However, whether it is also the case when it comes to inheritance should be investigated through researching the

terms of having a son and a male here. According to the Code of Lekë Dukagjini⁸, male children were always wished for in marriage because male children continue the family lineage and tradition (Predojević, 2002, p. 137).

TOWARDS THE CONCLUSION

The influence of traditionalist norms in Serbian society in the north of Kosovo and Metohija is dominantly manifested in the 21st century as well, and it still takes over the priority over the legal regulation that is identical for both genders in terms of the inheritance process. Despite the legislation, customary law is under a stronger influence of socially formed norms and patterns of behaviour, whereas it affects and prevents social development in the light of regulating family roles and rights that are legally prescribed as equal for both genders.

In respect of the obtained data, a conclusion is drawn that traditionalist customary norms are stronger than the legal regulation which equally observes the rights and has the same obligations towards both genders. Although women have legally guaranteed rights, they are constantly fighting against social inequality, while social injustice directed against them is reflected exactly in the condemnation of both the family and the environment in case a woman accepts its inheritance part belonging to her in line with the law, due to the firm customary norms which favour men. Case law confirms that women in 92.48% cases still renounce their part of inheritance, not only under the influence of their nuclear and broader family, but also under the social pressure of the environment. Such universally accepted implementation of customary norms, as opposed to the legal rights granted to women, can be treated as an element of family identity of the Serbs in the north of Kosovo and Metohija.

It is important to emphasize that, in comparison to male successors, i.e., brothers, by renouncing their inheritance, women, i.e., sisters, bear numerous consequences which affect their future and the quality of life. It is necessary to find mechanisms such as free legal support and education about this topic before the actual making of a successor statement, since very little is known about it and women should be informed about the rights legally granted to them before the actual probate proceedings take place. Some of them might want to change their statements at a certain moment and to retrieve the renounced property, but it is impossible because successor statements, once made, are irreversible and irrevocable. What should be strived for are family values of equality between sons and

probate proceedings decisions in some territories predominantly inhabited by Albanians, primarily in urban environments (e.g., Priština or Peć), for the sake of their comparison to our findings from Kosovska Mitrovica. Currently it is impossible to do it.

⁸ "A special place in collecting the rules of Albanian customary law belongs to a Franciscan called Shtjefën Gjeçovi (1874–1929) who, as a Catholic priest served in the churches in today's Metohija and North Albania. At the end of the 19th and the beginning of the 20th century he collected the main part of the material and only after his death the collected material was published in 1933 as a separate collection entitled *The Code of Lekë Dukagjini*. The collection contains 1,263 paragraphs and deals with the topics such as the church and its rights by customary law, family, family relations, marriage, inheritance, household, property, work, loan, given promise, honour, damage, murder, institution of old people etc." (Predojević, 2002, pp. 129–130).

daughters, with the aim of having a sound and functional family, because it is the highest and most inviolable value in every society. In that manner, the more stable future and status of both women and of their potential heirs are ensured in society, and they will have material and financial security belonging to them according to legal regulations. Since our research was limited to the Serbian community living in a small territory, we believe that it would be useful to explore in future research whether the identical pattern is repeated in the inheritance process in the entire territory of the Republic of Serbia, and also in what proportions and to what degree there is (no) compliance between customary law and legal rights in the inheritance process.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Begolli, V. (1979). The position of women in Kosovo according to customary law. *Obeležja: časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu*, 6, 131–149. [In Serbian]
- Breneselović, L. (2012). Valtazar Bogišić and the emergence of sociological attitudes in his works (with a particular focus on legal sociology). *Sociološki pregled*, XLVI (1), 29–70. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/18/socioloski-pregled-god-xlvi-2012-sv-1/> [In Serbian]
- Durmišević, E. (2008). Šerijatsko pravo i nauka šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini 20. stoljeća. Sarajevo: Pravni fakultet.
- Čović, A., Stjepanović, B. (2022). Inheritance in Sharia law with reference to the position of illegitimate children. *Strani pravni život*, 2, 261–283. [In Serbian]
- Ćerimović, M. A. (1936). *Sharia inheritance law*. Sarajevo: Državna štamparija. [In Serbian]
- Đorđević, R. (2012). Tradition as a factor of continuity in the Sociology of Culture. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 42 (1), 173–180. Available at: <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0354-32931201173D> [In Serbian]
- Đurić, S. (1997). Survival of traditional forms of marriage among Albanians in Kosovo and Metohija. *Sociološki pregled*, 31 (3), 359–384. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/15/socioloski-pregled-vol-xxx-1997-no-3/> [In Serbian]
- Golubović, Z. (1981). *Family as a community of people*. Zagreb: Biblioteka Naprijed. [In Serbian]
- Islami, H. (1974). Some new trends in development of the family and the household in the region of Kosovo. *Sociološki pregled*, 8 (2–3), 279–288. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/20/socioloski-pregled-1974/> [In Serbian]
- Koković, D., Ristić, D. (2019). Tradition and cultural backwardness. *Nasleđe*, I (1), 29–35. DOI: [10.7251/KN0118029K](https://doi.org/10.7251/KN0118029K) [In Serbian]
- Konstantinović, M. (1978). Memories of the first authors of the *Sociološki pregled / Sociological Review*: Professor Mihailo Konstantinović, an interview with A. A. Miljković. *Sociološki pregled*, 12 (3), 9–11. Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/20/socioloski-pregled-1978/> [In Serbian]
- Law on Inheritance. *Official Gazette of the RS*, No. 46/95, 101/2003 – decision of the Constitutional Court of the RS, and 6/2015. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nasledjivanju.html [In Serbian]

- Law on Social Protection. *Official Gazette of the RS*, No. 24/2011 and 117/2022 – decision of the Constitutional Court. https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_socijalnoj_zastiti.html [In Serbian]
- Lukić, R. (1953). *Theory of the State and Law*. Beograd: Naučna knjiga. [In Serbian]
- Lukić, R. (1970). *The Basics of Sociology*. Beograd: Naučna knjiga. [In Serbian]
- Marks, K., Engels, F. (1950). *Selected Works*, Vol. 2. Beograd: Kultura. [In Serbian]
- Milić, A. (2007). *Sociology of Family: Values and Challenges*. Beograd: Čigoja štampa. [In Serbian]
- Milivojević, S. (2013). Traditional heritage and trends of modernization. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 43 (2), 261–275. Available at: <https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0354-32931302261M> [In Serbian]
- Mladenović, M. (1995). *Basics of Sociology of Family*. Beograd: IP Zavet. [In Serbian]
- Predojević, J. (2002). Traditional marriage and family relations of the Albanian population from Kosovo and Metohija in the light of the Code of Lekë Dukagjini. *Stanovništvo*, 40 (1–4), 129–145. DOI: [10.2298/STNV0201129P](https://doi.org/10.2298/STNV0201129P) [In Serbian]
- PRVA (2024, March 11). *Can the sister, who gave up her inheritance in favour of her brother, get it back? – 150 MINUTES*. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=V-7CL4I7r85Q> [In Serbian]
- Raćić, A. (2021). Lifetime support agreement and agreement on assignment and distribution for life – institutions of inheritance law. *Megatrend revija*, 18 (4), 189–204. DOI: [10.5937/MegRev2104189R](https://doi.org/10.5937/MegRev2104189R) [In Serbian]
- Ristić, L. (2017). Traditionalism and social changes. *Sociološki godišnjak*, 12, 21–36. DOI: [10.5937/SocGod1712021R](https://doi.org/10.5937/SocGod1712021R) [In Serbian]
- Segalen, M. (2009). *Sociology of Family*. Beograd: CLIO. [In Serbian]
- Sekulić, N. (2007A). Tradition. In: A. Mimica, M. Bogdanović (eds.). *A Dictionary of Sociology* (629). Beograd: Zavod za udžbenike. [In Serbian]
- Sekulić, N. (2007). Traditionalism. In: A. Mimica, M. Bogdanović (eds.). *A Dictionary of Sociology* (629). Beograd: Zavod za udžbenike. [In Serbian]
- Sič, M. (2011). The long-lasting customs (*longa consuetudine*) and the public interests (*utilitas publica*). *Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad*, 45 (2), 167–193. DOI: [10.5937/zrpfns1102167S](https://doi.org/10.5937/zrpfns1102167S) [In Serbian]
- Stojković, B. (1993). *European cultural identity*. Niš: Prosveta. [In Serbian]
- Šuvaković, U. (2013). Marriage and family in transition. In: M. Krstić (ed.). *An individual, family, society in transition* (155–172). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet. [In Serbian]
- Šuvaković, U. (2021). A contribution to the debate about social recognition of marriage-like and family-like social phenomena. *Sociološki pregled*, 55 (3), 714–750. DOI: [10.5937/socpreg55-34108](https://doi.org/10.5937/socpreg55-34108)
- Tomanović, S. (2019). What we talk about when we talk about family? Concept in context. *Sociologija*, 61 (3), 301–322. DOI: [10.2298/SOC1903301T](https://doi.org/10.2298/SOC1903301T) [In Serbian]
- Tripković, G. (1997). *Maternity – cultural pattern of Serbs*. Novi Sad: Matica srpska. [In Serbian]

APPENDIX / ПРИЛОЗИ

Табела 1. Решења оставинских расправа вођених на територији Општинe Косовска Митровица 2013. и 2014. године / Table 1. Decisions of probate proceedings conducted in the territory of the Municipality of Kosovska Mitrovica in 2013 and 2014

	УКУПНО ОСТАВИНСКИХ РЕШЕЊА / TOTAL PROBATE DECISIONS	135
← НАЗАД	Сестре се одрекле у корист брата / Sisters renounced their inheritance in favour of their brother	123
← ВАСК	Сестре се прихватиле наследства / Sisters accepted their inheritance	10
	Брат се одрекао у корист сестре / Brothers renounced their inheritance in favour of their sister	0
	Уговор о доживотном издржавању са сином / Lifetime support agreement with the son	2
	Уговор о доживотном издржавању са ћерком / Lifetime support agreement with the daughter	0